

KİTAP TANITIMI

R. P. Paul CHRISTOFF, *EDİRNE KUŞATMASI GÜNLÜĞÜ: KUŞATMA ALTINDA YAŞAYAN BİRİNİN GÜNLÜK NOTLARI*, Çeviren ve Hazırlayan: Yunus Emre Kaleli, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2017, 248 sayfa, ISBN: 978-605-4635-31-3

Zeynep POLAT SATOĞLU²⁶⁷

Edirne Kuşatması Günlüğü adlı eser, Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında işgal altına alınan Edirne’de yaşayan Fransız Paul Christoff’un, beş buçuk ay süren Edirne kuşatmasını günü gününe anlattığı günlüğüne dayanmaktadır. Orijinal adı Journal du Siège d’Andrinople (Notes Quotidiennes d’un Assiégé) olan günlük 1914 yılında Paris’te yayınlanmıştır. Fransızca’dan Türkçe’ye ilk kez Yunus Emre Kaleli tarafından çevrilmiş ve 2017 yılında Dün Bugün Yarın Yayınları (DBY) tarafından yayınlanmıştır. Edirne Kuşatması Günlüğü, Paul Christoff’un orijinal günlüğünün birebir çevirisi olmakla birlikte, aynı zamanda tarihçi olan çevirmen Yunus Emre Kaleli esere önsöz ve giriş gibi birkaç bölüm daha eklemiştir. Böylelikle Türkçe kitap sırasıyla; Kaleli’nin önsözü, Edirne Müdafii Mehmed Şükrü Paşa’ya dair bir kısım, giriş, Paul Christoff’un orijinal günlüğünün çevirisi, ekler, kısa biyografiler, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır.

Balkan Savaşları ve bu bağlamda Edirne’nin kuşatılmasının Türk tarihindeki yeri ve önemine binaen Paul Christoff’un günlüğünü Türkçe’ye kazandıran Kaleli, böylelikle bu döneme ait yeni bir birincil kaynağı hem Osmanlı-Türk tarihi uzmanlarına hem de yakın tarih okuyucusuna sunmuştur. Paul Christoff’un günlüğü, Birinci Balkan Savaşı’nda gerçekleşen Edirne kuşatmasına dair hatırat niteliğinde bir eserdir. Balkan Savaşları’na dair yazılan başka hatıratlar da vardır. Bu hatıratların birçoğu savaşta yer almış asker, komutan veya gazetecilere aittir. Bunların bir kısmı askeri hareketleri anlatırken bir kısmı savaşın zorlukları, askerlerin durumu ve savaşın yaşandığı ortamdan bahsetmektedir.²⁶⁸ Christoff’un

²⁶⁷ Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü, zeynepsatoglu@gmail.com

²⁶⁸ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, “Hatıraların Işığında Balkan Savaşları”, *DTCF Dergisi* 56.2 (2016), 200-213, 201.

günlüğü, savaşın Edirne kuşatması özelinde Edirne şehri üzerinden insani ve fiziki etkilerini gösteren bir hatıratır. Yabancılar tarafından yazılan ve Türkçe'ye çevrilerek yayınlanan Edirne kuşatmasına dair başka hatıratlar da olmakla birlikte, Christoff'un günlüğünün Türkçe'ye çevrilerek yayınlanması o döneme dair yapılacak çalışmalara önemli bir katkı sağlayacaktır. Balkan Savaşları ve Edirne kuşatmasına dair yayınlanan bütün hatıralar birinci el kaynaklar olarak dönemin mukayeseli bir şekilde incelenmesini mümkün kılacaktır.²⁶⁹

Christoff'un günlüğünü özgün metne sadık kalarak birebir Türkçe'ye çeviren Kaleli, eserin daha iyi anlaşılması amacıyla gerekli gördüğü yerlerde dipnotlarla ek bilgiler sunmuştur. Kaleli aynı zamanda dipnotlarda, Christoff'un yazdıklarını Balkan Savaşları ve Edirne kuşatmasına dair savaş döneminde veya daha sonra yazılan başka eserlerle (hatıratlar ve araştırma eserleri gibi) kıyaslayarak yazarın verdiği bilgileri teyit eden diğer kaynaklara ya da yazarın verdiği bilgilerin aksini iddia eden kaynaklara da atıfta bulunmuştur. Böylece tarihsel bir kaynak olarak sunduğu bu eseri döneme dair yazılmış diğer eserlerle kıyaslayarak araştırmacılara bir döneme dair çalışmalarda farklı kaynaklardan beslenmenin önemini göstermiştir.

Bu esere bir önsözle başlayan Kaleli, önsözün ardından Edirne Müdafii olarak tanınan ve Edirne kuşatmasında şehrin savunmasında önemli bir rol üstlenen Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Mehmed Şükrü Paşa'ya dair kısa bir bölüm eklemiştir, daha sonra Balkan Savaşları'nı anlatan giriş niteliğinde bir bölüm kaleme almıştır. Giriş niteliğindeki bölüm, 19. Yüzyıl sonu, 20. Yüzyıl başı Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri tarihi ve ağırlıklı olarak Balkan Savaşları'na dair genel bir bilgilendirme ve dönemin değerlendirmesidir. Bu bölümün, o döneme dair bilgisi olmayan okuyucuyu Edirne Kuşatması Günlüğü'nü okumaya başlamadan önce döneme dair bilgilendirme amacıyla yazıldığı görülmektedir. Döneme dair ayrıntılı bir değerlendirme ve tartışma içermemekle birlikte bu bölüm, Kaleli'nin dönemin hükümeti, padişah ve Jön Türklere dair düşüncelerini de yansıtmaktadır.

Kaleli, Paul Christoff'un günlüğünün birebir çevirisini yaptığı bölümün ardından kuşatmaya dair beyannameler, bildirimler ve gazete haberlerini içeren ek bilgiler bölümü ve Balkan Savaşları'nda önemli konulardaki asker ve subaylara dair kısa biyografiler bölümüyle de okuyucuyu aydınlatmaya çalışmıştır. Ancak tüm bu ek ve aydınlatıcı bilgilere rağmen Kaleli, hatırat niteliğindeki bu kaynağın yazarı, Paul Christoff hakkında

²⁶⁹ Kaleli, kitabın kaynakçasında Balkan Savaşları ve Edirne kuşatması sırasında yazılmış hatırat niteliğindeki diğer eserleri de göstermiştir. Feyzioğlu'nun makalesinde de bu hatıralara dair kaynakça bilgisi mevcuttur.

bilgi vermemektedir. Bu eseri eline alan bir okuyucunun muhtemelen merak edeceği en temel sorulardan biri, bu günlüğü tutan Paul Christoff'un kim olduğudur. Günlüğü okuyunca Paul Christoff'un, Edirne'deki bir Fransız Koleji'nde çalışan Katolik bir misyoner²⁷⁰ veya öğretmen olabileceği anlaşılmaktadır (s.45). Kaleli, Christoff'un kim olduğuna dair biyografik bir anlatıya yer verebilir ya da şayet Christoff hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadıysa da bunu okuyucuyla paylaşabilirdi.

Savaşın başladığı andan itibaren günü gününe notlar alan yazar Paul Christoff, anılarında beş buçuk ay süren Edirne kuşatmasını detaylarıyla anlatmış ve günlüğünü Edirne'nin teslim oluşuyla bitirmiştir. Edirne'nin Karaağaç bölgesinde yer alan kolejinin terasının, Karaağaç'ın en iyi gözlem yapılabilen yeri olduğunun altını çizen yazar, kolej binalarının doğu ve batı tabyalarını tepeden rahatlıkla görebilecek şehre hakim bir konumda olduğunu ifade etmektedir (s. 51). Türk yetkililerin ricasıyla hastaneye çevrilen kolej binasının elverişli konumundan dolayıdır ki Christoff, şehrin kuşatması boyunca atılan bombaları, top seslerini detaylıca anlatmış ve hastane ortamında yaşananları anılarında yazmıştır.

Günlüğüne bir önsözle başlayan yazar Christoff, bu günlüğü tarafsız, eleştirel ve gerçeklere bağlı kalarak yazmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu günlüğün gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sağlamak amacıyla yazıldığı yazarın önsözünden anlaşılmakta ve böylece bu günlüğün kişisel bir günlük tutma arzusu ötesinde tarihsel bir metin bırakmak amacıyla yazıldığı görülmektedir (s. 39).

Yazarın anılarında Edirne kuşatması, Balkan Savaşları ve savaşın tarafı olan Türkler, Yunanlılar ve Bulgarlara dair siyasi, askeri ve toplumsal tarih açısından kayda değer bilgiler yer almaktadır. Bunlar arasında üst rütbeli subaylar ve askerlerin savaştaki rolü, Jön Türkler, iç çekişmeler, Edirne kuşatmasının başkentteki yansıması, kullanılan modern savaş teknolojileri, kuşatma altındaki şehirde sosyal, dini ve ahlaki hayata dair meseleler ve Türk insanının tüketim alışkanlıkları gibi konular vardır. Örneğin Christoff, bir yandan tütün kıtlığının Türkler arasında ekmek kadar hayati olduğunu vurgularken, bir yandan da Müslümanlar için yasak kabul edilen at etinin kıtlık nedeniyle yenilebileceğine dair camilerde verilen fetvalar gibi savaş döneminin yol açtığı olağanüstü durumların doğurduğu dini meselelere değinmiştir (s. 80, 181, 182).Savaşın askeri boyutuna dair; Bulgarlar tarafından kullanılan askeri savaş uçağının Türkler tarafından ilk defa görüldüğünü yazmıştır (s. 57). Bulgarların kullandıkları savaş uçakları karşısında Türklerin uçağının olmayışını da belirtmiştir (s.212). Ayrıca, Bulgar ordularının Türklere karşı kullandıkları vücutta patlayan

²⁷⁰ Christoff, hastaneye çevrilen kolejlerinde yaralılara verecekleri hizmetleriyle Fransa ve Katolikleri sevdirebilme arzusunu ifade etmektedir (s. 57).

mermilerin tahrip edici özelliklerine değinmiş ve Bulgarların savaş suçu işlediğini vurgulayarak savaşın kendisinin de şahit olduğu can yakıcı yönüne dikkat çekmiş ve kullanılan modern silahların ileri düzeydeki tahripkar özelliklerini de göstermiştir (s. 68). Böylece savaşın insana dair ruhsal ve fiziksel olarak yıkıcı olan boyutlarına kayıtsız kalmayan yazar bu minvalde Osmanlı Müslümanlarının maruz kaldıkları zulümlere değinmiş; aynı zamanda savaşın iki cephesinde yerlerinden edilen ve öldürülen sıradan insanların savaşın asıl mağdurları olduğunu da ifade etmiştir.

Christoff'un hatıralarında siyasi, askeri ve toplumsal tarihimize dair meseleler yanında savaşa ve Türk insanına dair kişisel gözlemler de yer almaktadır. Christoff'un Türk insanına dair gözlemlerinde öne çıkan unsur Türklerin "tevazuu", "soğukkanlılığı", "sabrı" (s. 57) ve olayları oluruna bırakan "ihmalkârlığıdır". Türk Kızılayı sivil yaralı servisinde ortaya çıkan kargaşaya atıfla yazar, "öngörüsüzlük" ve ihmalkârlığı Türklerin "küçük bir kusuru" olarak yorumlamıştır (s. 76). Bu gözlemlerde sıklıkla Doğu Batı kıyaslaması üzerinden giden Christoff, "oryantal" bir Türk portresi çizmekle beraber Türklere karşı tahakküm edici, kendini onlardan üstün gören bir dil kullanmamıştır. Hatta gösterdiği kahramanlık ve cesarete rağmen, Avrupalı/Fransız bir askere kıyasla mütevazı bir duruş sergileyen Türk askerinin tevazuu karşısında şaşkınlıkla karışık bir hayranlık duyduğu görülmektedir (s. 93-94). Ancak, Batılı Katolik bir Hıristiyan olarak, Türklere karşı hayranlığını ifade etmekle beraber İslamiyet'i seçmiş olmalarını bir "talihsizlik" olarak değerlendiren yorumlarda bulunmuştur (s. 71). Öte yandan Türklerin mağlubiyetinin arkasında yattığını düşündüğü tembellik vasfının dini inançlarından kaynaklandığını belirterek satır aralarında Hıristiyanlığın İslamiyet'e olan "üstünlüğüne" işaret etmiştir (s. 137).

Christoff'un Türk askerine ve subaylarına dair gözlemleri bu eserin en dikkat çekici yerlerindedir. Türk askerinin tevazu ve cesaretine övgüler yağdıran Christoff, öbür yandan üst rütbeli Türk subaylarının askerlere karşı zulmüne, rüşvet ve eğlence düşkünlükleriyle Edirne savunmasında etkisiz olduklarına değinmiştir. Öyle ki yazar rüşveti, yüksek makamdaki bazı Türk subay veya memurların hayatında var olmak zorunda olan bir "mikrop" olarak tanımlamıştır (s. 182). Savaşın yol açtığı kolera gibi salgın hastalık, sefalet ve kıtlığa değinen yazar askerlerin yokluk karşısındaki cesaret ve sabırlarından hayranlık ve övgüyle bahsederken, bazı rütbeli subayların bu yokluğu rüşvet ve yolsuzluklarla gidermeye çalıştıklarını vurgulamıştır. Bu yolsuzlukların halkın sefaletine yol açtığı söylenmekle beraber, cephelerde savaşmayıp kahvehanelerde içki içip kart oynayan subayların olduğu ve kendi yedikleri kaliteli ekmek ve diğer yiyeceklerden emir erlerini mahrum bırakan subayların olduğu rivayetlerinden de bahsetmiştir (s.156, s. 158). Ayrıca komitacılık faaliyetinde bulunan Jön

Türk subayların savaş meydanlarında askeri terk ettiğini ve kaderine terk edilen askerlerin de cesaretinin kırılarak meydanları terk ettiklerini anılarında yazmıştır. Öyle ki Christoff, politikaya ve komitacılığa yatkın olduklarını belirttiği Jön Türklerin savaş meydanlarında “koca bir hiç” olduklarını ifade etmiştir (s. 80-81).

Anılarında kuşatma altındaki bir şehirde yaşanan toplumsal sıkıntılara değinen Christoff, aynı zamanda gerek Osmanlı Devleti içindeki gerekse Osmanlı ve diğer devletlerarasındaki siyasi ve askeri çekişmelere de değinmiştir. Bu bağlamda Mehmed Şükrü Paşa’ya anılarında yer veren Christoff, Bulgar generali İvanof’un Şükrü Paşa’ya şehri teslim etmesini söylemesi karşısında Paşa’nın direndiğini yazmış, iki taraf da ağır kayıplar verdiği için ateşkes beklentisi içinde bulunduğunu ifade etmiştir (s. 97-100). Çatalca Savaşı’nda Bulgarların ağır kayıplar vermesinin etkisiyle beklenen ateşkes gelmekle beraber; İstanbul’dan yardım gelmemesi ve Türklerin erzak yardımından mahrum bırakılması yaşanan sefalet ve kıtlığı artırmış, ateşkes kuşatmayı adeta ablukaya dönüştürmüştü (s. 107, 109). Öte yandan Bulgarlara trenlerle erzak gittiğini yazan Christoff, genelkurmayın erzak ve cephane sağlama hakkının karşılıklı olduğunu ve İstanbul’dan yüklenen yardım trenlerinin gelmesine az kaldığını söylediği halde Türk halkının umutla beklediği erzakların neredeyse hiç gelmediğini yazmıştır. Şükrü Paşa’nın bütün bu koşullar altında Edirne’yi dışarıdan hiçbir yardım alamayarak kendi imkânlarıyla müdafaa etmek zorunda kaldığını vurgulayan Christoff, ancak bir başkomutan olarak askerlerin yaşadığı yokluk ve benzeri sorunları göremediğini ifade etmiştir. Şükrü Paşa’nın evine çok fazla çekilerek, işlerin sorumluluğunu daha çok alt rütbelilere bırakmakla suçlandığını da yazmıştır (s. 135).

Bir ay kadar süren ateşkes döneminin bitmesi ile Bulgar, Sırp ve Yunanlılardan oluşan kuşatma ordusunun sayısının iki katına çıktığını ve saldırıların şiddetlendiğini anlatan Christoff, bu süreçte Edirne’nin savunmasının daha da zorlaştığını vurgulamıştır. Yazar bu dönemde Edirne’nin teslim edileceği bahanesiyle yaşanan Babıâli Baskını (23 Ocak 1913) ile Kamil Paşa kabinesinin yerine Mahmud Şevket Paşa kabinesinin kurulmasına da anılarında değinmiştir(s. 132-133).

Açlık, yoksulluk ve çeşitli nedenlerle Osmanlı ordusunun dayanma gücünün kırıldığını belirten Christoff, siperlerden firar eden askerlerin ve saf değiştirerek karşı cepheye geçen Hristiyan askerlerin olduğunu anılarında anlatmıştır (s. 156, 172). Ayrıca kaçmak isteyen askerlere gizlice yardım ederek para kazananlar, (s. 123), rüşvet, karaborsa ve yağmacılık gibi olaylara da değinen yazar; böylece savaş dönemi krizlerinden kazançlar elde etmeye çalışanların olduğunu göstererek savaşın başka boyutlarını da gözler önüne sermiştir.

Polat Satoğlu, Z. (2018). R. P. Paul Christoff, Edirne Kuşatması Günlüğü: Kuşatma Altında Yaşayan Birinin Günlük Notları, Çev. ve Haz.: Yunus Emre Kaleli, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul 2017, 248 Sayfa, ISBN: 978-605-4635-31-3. ABAD, 1(1), 195-200.

Christoff'un anılarında, müttefik orduların ağır saldırıları, savaş ve kuşatmaya dair umursamaz davranan Osmanlı subayları, dayanılmaz boyutlara ulaşan sefalet ve kıtlık ve İstanbul'dan yardım gelmeyişi Edirne'nin kaybedilmesinde önemli etkenler olarak sunulur. Ancak Bulgarlar ve Türklerin de kendi cephelerinde çok iyi mücadele verdiğinin altını çizen yazar Christoff, Türklerin düşman ordusunu bütün tabyalardan geri püskürtmeyi başardığı halde Edirne'nin teslim edilmesine giden süreçte başka etkenlerin olabileceğine dikkat çekmiştir. Christoff'a göre şehirde gizli komitacılık faaliyetlerinde bulunan ve düşmanı Türk ordusuna dair bütün önemli gelişmelerden haberdar eden Bulgar ajanları vardı. Christoff, düşman mevzileri ve şehirdeki bir ev arasında gidip gelen Türk, Yunan ve Ermenilerden oluştuğunu iddia ettiği bir ihanet grubunun varlığından söz etmektedir. Şehirdeki Bulgar ajanlarının varlığına dikkat çeken Christoff, nihai olarak "güç ve hilenin" kahramanca savunulan Edirne'nin direnişine galip geldiğini ifade etmiştir (s. 215-217).

Christoff'un günlüğü, Balkan Savaşlarına dair Edirne kuşatması özelinde bir eser olması dolayısıyla savaşın diğer cephelerdeki ve başkentteki etkilerini çok fazla yansıtmamaktadır. Savaş dönemi genel siyasetine dair hususlar da bu haberlerin Edirne'ye ulaştığı ölçüde verilebilmiştir. Bu nedenle bu eser temel olarak sadece savaşın kuşatma altındaki Edirne şehrine nasıl yansıdığını değerlendirmek için kullanılabilir. Ancak sosyal ve kültürel hayata dair önemli bir kaynak olan hatıratlarda resmi kayıtlara yansımayan birçok detayın saklı olabileceği, resmi kayıtlarda yer almayan bilgilere de bu kaynaklar vasıtasıyla erişilebileceği akılda tutulmalıdır. Bu bağlamda Christoff'un günlüğü, kuşatma altındaki bir Balkan şehrinin toplumsal yapısı, sosyal hayatı ve ahlaki yapısına dair içerdiği bilgiler ve değerlendirmelerle belli öznellikleri akılda tutularak incelenirse de bu döneme ve konuya dair yapılan çalışmalara katkı sağlayacaktır.